

ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Передмова.

Конспект лекцій “Основи конституційного права України” призначений для студентів неюридичних спеціальностей, що вивчають правові дисципліни. Структура і зміст даного посібника відповідають загальним положенням нормативної програми, рекомендованої Міністерством науки і освіти України.

Конституція 1996 р. проголосила у ст.1 Україну суверенною, незалежною, демократичною соціальною правовою державою. Особливу роль у створенні такої держави відіграє конституційне право, яке спрямовано на регулювання та захист найбільш важливих суспільних відносин, а також на формування правової культури молоді.

Конституційне право як самостійна правова дисципліна розглядає важливіші питання конституційного устрою нашої держави, правовий статус громадянина в Україні, систему державних органів влади та місцевого самоврядування.

Даний конспект лекцій націлює студентів на поглиблене вивчення теоретичного матеріалу та законодавства України. Отримані знання дозволять розібратися у складних проблемах правового регулювання суспільних відносин на сучасному етапі.

Колектив авторів

Тема 1. Конституційне право України як галузь права

- 1 Поняття та предмет конституційного права України.
- 2 Конституційно-правові норми, поняття та особливості.
- 3 Інститути конституційного права України.
- 4 Суб'єкти конституційного права України.

1 На сучасному етапі розвитку нашої держави в правовій системі України значно підвищується роль конституційного права. Конституційне право – це окрема галузь національної правової системи України, яка складається з сукупності правових норм. Конституційне право відрізняється від інших галузей права перед усім особливостями тієї сфери суспільних відносин, на регулювання якої спрямовані норми цього права. Сфера суспільних відносин, яку регулюють норми конституційного права, складає предмет цієї галузі права.

Предметом конституційного права є особлива сукупність суспільних відносин, які є у всіх сферах розвитку суспільства: політичній, економічній, соціальній і духовній. Це фактичні відносини з приводу побудови держави і організації державної влади, громадянської свободи в суспільстві, тобто відносини між особистістю і державою.

Конституційно-правові норми встановлюють основи конституційного ладу України, систему органів державної влади та місцевого самоврядування, порядок їх організації і повноваження, адміністративно-територіальний устрій держави.

Друга важлива сфера суспільних відносин, які регулюються конституційним правом, – це відносини між особистістю і державою. В конституційному праві закріплені основоположні принципи правового статусу особистості в державі, основні права, свободи і обов'язки громадян України.

Як і будь-яка інша галузь права, конституційне право властивими йому правовими способами регулює суспільні відносини в державі. Ці способи називаються методами правового регулювання. Під ними розуміють сукупність прийомів, засобів і форм правового впливу на суспільні відносини і їх учасників. Тим самим відносини регулюються і розвиваються. Методи конституційного права, в залежності від характеру правового впливу на суспільні відносини можна поділити на такі:

1) метод зобов'язання – норми, які використовують цей метод, закріплюють обов'язки суб'єктів правових відносин здійснювати свої дії згідно з конституційними приписами (ст.68 Конституції України – “Кожен зобов'язаний неухильно виконувати Конституцію”);

2) метод дозволу – ці норми дозволяють суб'єктам конституційного права діяти на свій розсуд (ст.90 Конституції України – “Президент може достроково припинити повноваження Верховної Ради, якщо протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися”);

3) метод заборони – цей конституційний припис забороняє суб'єктам конституційного права здійснювати названі в нормі дії (ст.103 Конституції України “Одна і та ж особа не може бути Президентом України більше двох термінів підряд”).

Таким чином, конституційне право України можна визначити як провідну галузь національної правової системи, що являє собою сукупність юридичних норм, регулюючих основи територіальної організації держави, організацію державної влади і місцевого самоврядування, основи правового статусу особистості і громадянина в суспільстві.

2.Правова норма – це висхідний елемент, первинна клітина права. Їй властиві основні принципи права в цілому: а) вона виражає волю соціальних сил, які стоять при владі в державі; б) утверджується державою; в) формується в нормативних актах; г) обов'язкова для виконання; д) охороняється примусовою силою держави. В свою чергу норми конституційного права – це загальнообов'язкові правила поведінки, встановлені або санкціоновані державою для охорони і регулювання державно-правових відносин, які реалізуються через права і обов'язки суб'єктів правовідносин і забезпечуються примусовою силою держави.

Норми конституційного права відрізняються від норм інших галузей права цілим рядом критеріїв:

- а) змістом – тобто сферою суспільних відносин, на які вони направлені;
- б) джерелами, в яких вони виражені;
- в) установчим характером приписів які закріплені в нормах;
- г) суб'єктами права;
- д) специфікою виду норм і особливостями структури.

В конституційному праві знаходиться значно більше норм загально-регулятивного характеру: це норми-принципи, норми-декларації, норми-визначення і т.д.

Особливість конституційних норм полягає також в тому, що вони не є “класичними” нормами права, тобто не мають в своїй структурі обов’язкових трьох елементів: гіпотези, диспозиції, санкції. Як правило, в конституційній нормі є тільки гіпотеза (ст.102 Конституції України – “Президент України – є главою держави”). Рідше – гіпотеза і диспозиція, і тільки у виняткових випадках норма має і санкцію. (ст.55 Закону України “Про вибори народних депутатів України”).

З Правові норми будь-якої галузі права зведені в правові інститути. *Конституційно-правовий інститут* – це відповідна система норм конституційного права, що регулює однорідні і взаємозв’язані відносини, які складають порівняно самостійну групу.

До конституційно-правових інститутів в конституційному праві України належать такі інститути:

- основи конституційного ладу;
- основи правового статусу чоловіка і громадянина;
- форма державного правління;
- виборче право;
- державно-територіальний устрій;
- інститут президентства та ін.

Інститути відрізняються один від одного за обсягом регульованих відносин, кількістю норм і їх юридичною силою. Виходячи з цього виділяють такі інститути: 1) генеральні; 2) основні; 3) субінститути.

В генеральних інститутах здійснюється відносно закінчене регулювання конкретних правовідносин, єдність положень та інструкцій. До них належать: основи конституційного ладу, правовий статус особистості та ін. Основні інститути мають більш вузьку предметну і функціональну спеціалізацію, а деякий ряд з них не включає всі види конституційних норм. Наприклад, інститут громадянства, інститут прав і свобод іноземців і осіб без громадянства та ін.

До субінститутів належать відносно самостійні групи норм в рамках генеральних або основних інститутів, а саме: інститут політичних прав, обов’язки громадян України та ін.

З часом імовірно формування таких важливих генеральних інститутів у праві України, як парламентське право, муніципальне право та ін.

4 Суб’єктами права згідно з теорією права є учасники правовідносин, які наділені юридичними правами і обов’язками. В теорії права до основних суб’єктів права належать фізичні особи і держава.

Конституційно-правові відносини мають особливий суб’єктний склад. Серед них є суб’єкти, що не можуть бути учасниками інших видів правовідносин, крім конституційних, такі як народ України, населення Автономної Республіки Крим, населення окремих територіальних одиниць та ін. Всього в Конституції України діє 38 суб’єктів конституційних правовідносин.

Їх можна поділити на 8 основних видів:

1) фізичні особи; 2) громади людей; 3) держава; 4) суб'єкти територіального устрою; 5) органи державної влади; 6) органи місцевого самоврядування; 7) народні депутати та депутати місцевих рад; 8) об'єднання громадян.

Таким чином, підводячи підсумок аналізу конституційного права України, можна сказати, що конституційне право України – це провідна галузь національної системи права, норми якої, закріплюють характерними для неї методами, основи конституційного ладу України; основи правового статусу особи і громадянина; політико-територіальну організацію держави, включаючи основи взаємовідносин між Україною і Автономною Республікою Крим; систему, порядок формування, основні принципи діяльності і компетенцію органів державної влади і місцевого самоврядування.

Питання для самоконтролю:

- 1 Дайте визначення конституційного права України.
- 2 Що таке правова норма?
- 3 Дайте визначення конституційно-правового інституту.
- 4 Хто може бути суб'єктом конституційного права України?

Теми рефератів:

- 1 Основні передумови (соціально-економічні, історико-культурні та філософські) виникнення конституції як основного закону держави і суспільства.
- 2 Перспективи розвитку українського конституціоналізму.
- 3 Місто і роль конституційного права в національній правовій системі.
- 4 Наука конституційного права на сучасному етапі розвитку України.

Тема 2. Конституція України – основне джерело конституційного права

- 1 Джерела конституційного права.
- 2 Поняття та зміст Конституції України.
- 3 Правова охорона Конституції.

1 *Джерела права* – це вихідні від держави чи санкціоновані ним документальні форми вираження та закріплення норм права.

Джерелом конституційного права є різні форми вираження конституційно-правових норм. Основним видом джерел конституційного права України є нормативно-правовий акт.

Нормативно-правові акти можна поділити на конституцію, закони та підзаконні акти.

Конституція – основне джерело конституційного права України у зв'язку з тим, що виступає найвищою формою втілення державної волі

народу України. Вона приймається від імені всього народу України та має найбільшу юридичну силу. Установлює основоположні принципи організації та життєдіяльності суспільства і держави. Норми Конституції є найважливішим джерелом не тільки конституційного права і всіх інших галузей права. Вони складають основи правового регулювання всіх суспільних відносин.

Закон – це нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, який приймається в особливому порядку вищим законодавчим органом держави і регулює найбільш важливі питання для всього суспільства.

До особливої групи джерел конституційного права належать нормативно-правові акти конституційного контролю (рішення Конституційного Суду України), а також розпорядження органів місцевого самоврядування. Але акти органів місцевого самоврядування являються джерелом права тільки тоді, коли включають норми конституційного права.

До підзаконних актів належать Укази Президента, Постанови Кабінету міністрів, акти міністерств і відомств. Усі вони повинні відповідати Конституції та Законам України.

2 Як уже було сказано вище, основним джерелом конституційного права є Конституція. Слово “конституція” походить від латинського “constitutio” – установлення або розбудова. Традиційно цим терміном визначається основний закон держави, який започатковує її суспільну і державну побудову, виборчу систему, основні права та обов’язки громадян, а також принципи організації органів влади в державі. Основний закон – це фундамент законодавства, що регулює взаємовідносини громадян з державою.

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р., не перша в історії нашої держави. До її прийняття в Україні діяла Конституція УРСР 1978 р., яка теж мала своїх попередників. Але нинішня Конституція відрізняється від усіх конституцій радянського часу, по перше тим, що є основним законом самостійної суверенної держави. Розуміється, Конституція 1996 р. не побудувала нову державу. Україна як держава існувала в різних кордонах і мала різні форми правління багато століть. Ідея збереження історично сформованої держави підкреслюється в самій Конституції. Разом з тим Конституція України 1996 р. виділяється з ряду актів такого рангу тим, що з нею зв’язується нова епоха в історії України.

Конституція України виконує функції, що розкривають її соціальне призначення і характеризують основні напрями її впливу на суспільні відносини. Ці функції можна поділити на три основні: 1) ідеологічну; 2) політичну; 3) юридичну.

В межах першої функції Конституція виступає засобом ідеологічного впливу на суспільство. Вона відіграє велику виховну роль, встановлює основи взаємовідносин людини і держави.

Політична функція полягає в тому, що політичний процес, в якому беруть участь політичні сили держави, проходить в рамках, що встановлені Конституцією.

Конституція також є найважливішим джерелом права. Її норми мають найвищу юридичну силу і лежать в основі системи правового регулювання.

Сучасна Конституція характеризується ще однією рисою – вона має норми прямої дії, тобто норми Конституції обов'язкові для розгляду органами законодавчої, виконавчої і судової влади.

За формою Конституція являє собою єдиний нормативний акт.

За структурою Конституція України складається з Преамбули і 15 розділів, в яких зібрано 161 статтю. В Преамбулі Конституції проголошується про її прийняття. В ній вказується на юридичну основу для прийняття Конституції – це Акт про проголошення незалежності України від 24.08.91р.

З Конституція – це основний закон держави, який визначає основні принципи побудови нашої держави, основи правового статусу людини та інші найважливіші для народу України питання. Тому виникає потреба в правовій охороні Конституції, що виявляється в охороні Конституції від порушень з боку законодавчого, виконавчих або судових органів держави, посадових осіб і громадян України.

Правова охорона Конституції – це сукупність юридичних засобів, з допомогою яких досягається виконання всіх встановлених в Конституції норм; неухильне виконання в усіх сферах суспільного життя режиму конституційної законності.

Ці правові засоби закріплені як в самій Конституції, так і в інших актах, наприклад, в Законі України “Про Конституційний Суд України”. Вони спрямовані на забезпечення режиму конституційної законності, що являє собою неухильне виконання конституційних норм всіма суб'єктами суспільних відносин, повагу і виконання конституційних приписів.

Захист Конституції – завдання і обов'язок всіх державних органів і передусім Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховного і Конституційного судів України. Також у механізмі захисту Конституції особлива роль належить Президенту України, який є гарантом додержання Конституції в нашій державі (ст.102 Конституції).

Таким чином, підводячи підсумок, необхідно дати загальну характеристику Конституції України. Отже, Конституція України – це основний закон держави, що базується на загальнолюдських цінностях, виявляє волю і суверенітет народу, виступає гарантом свободи і справедливості, започатковує загальні принципи конституційного устрою, основи правового статусу громадянина, встановлює основні положення громадянського суспільства, закріплює територіальний устрій України, організацію законодавчої, виконавчої і судової влади, органів місцевого самоврядування і державну символіку.

Питання для самоконтролю:

- 1 Дайте визначення джерел конституційного права України.
- 2 Які джерела має конституційне право України?
- 3 Дайте визначення Конституції як основного джерела конституційного права України.
- 4 Які функції має Конституція України 1996 р.

Теми рефератів:

- 1 Етапи розробки Конституції України 1996 р.
- 2 Порівняльна характеристика Конституції УРСР 1978 р. і Конституції України 1996 р.
- 3 Порівняльна характеристика Конституції України 1996 р. і Конституції інших країн СНГ.

Тема 3. Основні риси конституційного ладу України.

- 1 Поняття конституційного ладу України та його основ.
- 2 Загальна характеристика основ конституційного ладу України:
 - а) народний та державний суверенітет;
 - б) принципи демократизму Конституції України 1996 р.;
 - в) поняття правової та соціальної держави;
 - г) форма української держави та її державні символи;
 - д) основи економічних відносин в Україні.

1 *Конституційний лад* – це єдина система соціально-правових відносин та інститутів, закріплених у Конституції держави. Україна, як і кожна держава, характеризується певними рисами, які виявляють її особливості, специфіку. Сукупність цих рис дозволяє говорити про певну форму, засіб організації держави, або про державний устрій, який після закріплення конституцією, стає конституційним ладом.

Основи конституційного ладу – це сукупність конституційних норм, що закріплюють головні принципи та підвалини державної політики в найбільш важливих сферах соціально-економічного, політичного та культурного життя.

Основи конституційного ладу закріплюють базові цінності, на які орієнтується суспільство в своєму розвитку, і утверджують основні принципи діяльності конкретних учасників конституційного процесу.

2 В Конституції України 1996 р. основи конституційного ладу закріплені в першому розділі “Загальні засади” і складається з двадцяти статей.

Ст.1 Конституції проголошує Україну суверенною і незалежною, демократичною, правовою, соціальною державою. Ст.2 відмічає, що

суверенітет України поширюється на всю її територію. Ст.5 встановлює, що єдиним носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює цю владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Ст.5, таким чином, встановлює взаємовідносини народного та державного суверенітетів. При цьому первинним є народний суверенітет, оскільки народ України є єдиним джерелом влади і тільки йому належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні. Це право не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Таким чином, народний суверенітет – це повновладдя народу як джерела влади у справі організації соціально-економічного, політичного і культурного життя. Народний суверенітет є неподільним, має тільки одного суб'єкта – народ. Державний суверенітет означає можливість держави самостійно і незалежно від влади інших держав виконувати функції на своїй території та за її межами. Він характеризується верховенством, єдністю та незалежністю державної влади.

Принципи демократизму закріплені у ст.1, 3, 5-7, 15 Конституції України. Демократія, як відомо, це в перекладі з давньогрецької – влада народу, або народовладдя. Тому ст.5 закріплює насамперед цей принцип. Принцип народовладдя реалізовується як безпосередньо, тобто через участь народу України в референдумах і виборах, так і через його представників – депутатів усіх рівней.

Відповідно до ст.6 Конституції державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Цей принцип доповнюється системою взаємних стримань і противаг між органами, які належать до різних гілок влади. Реалізація цих засад дає можливість запобігти ситуації, за якої одна з гілок влади може одержати будь-які переваги перед іншими, сконцентрувати владу в руках одного органу або однієї особи, що призводить до свавілля у керівництві державою і громадським суспільством.

Ст.7 Конституції встановлює і гарантує місцеве самоврядування в Україні. З приводу цього місцеві територіальні громади (об'єднання жителів села, селища, міста), а також обрані ними відповідні ради мають право самостійно і незалежно від органів держави, але в межах чинного законодавства, вирішувати питання місцевого значення.

Ст.15 Конституції гарантує побудову суспільного життя на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Політична багатоманітність означає існування багатопартійної системи та відсутність обов'язкової, державної, єдиної партії. Економічна багатоманітність передбачає можливість рівноправного існування різних форм власності і господарювання, їх однакову підтримку з боку держави. Під ідеологічною багатоманітністю розуміється право суб'єктів конституційно-правових відносин безпосередньо формувати, досліджувати, пропагувати та втілювати у практику суспільних відносин ідеї, теорії, щодо різних аспектів життя

держави, суспільства та ін. При цьому забороняється існування обов'язкової, єдиної, державної ідеології.

Ст.2 Конституції України також закріплює, що Україна є правовою та соціальною державою.

В найбільш повному вигляді ідею правової держави сформулював Е.Кант в кінці ХУІІІ – початку ХІХ ст. Суть правової держави складається в тому, щоб, з одного боку, за допомогою права створити умови для розвитку людини і громадянина у всіх сферах державного та суспільного життя, з другого боку, “зв'язати” державу за допомогою права, не припустити її втручання в життя громадського суспільства. Це досягається шляхом закріплення в нормативно-правових актах верховенства права; прав свобод та обов'язків людини і громадянина та забезпечення механізмів їх реалізації; встановленням взаємовідповідальності держави та громадянина; реалізацією принципів поділу влади, місцевого самоврядування; федералізацією та ін.

Соціальна держава – це держава, головним завданням якої є досягнення суспільного прогресу, який ґрунтується на закріплених правом принципах соціальної рівності, справедливості та рівномірного розподілу соціальних благ і життєвого тягаря у залежності від трудової діяльності та стану здоров'я. Цей принцип реалізується через здійснення широкомасштабної та ефективної соціальної політики, яка б діставала прояв у реальному забезпеченні прав людини, створенні систем освіти, охорони здоров'я і соціального захисту, підтримці малозабезпечених верств населення та ін.

Відповідно до ст.5 Конституції в Україні встановлено республіканську форму правління, тобто найвищу владу здійснюють обрані народом України на певний термін колегіальний, представницький орган (парламент) та президент держави. Україна є президентсько-парламентською республікою. Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Він є лише головою держави, але призначає на посаду і звільнює з посади голову виконавчої влади – Прем'єр-міністра, якого затверджує на його посаді Верховна Рада. Крім цього, Президент України має широке коло повноважень, що дозволяє йому діяти незалежно від парламенту та Кабінету Міністрів України.

Ст.2 Конституції проголошує Україну унітарною державою тобто державою, в межах якої немає інших утворень, що мають ознаки суверенітету і право самостійно вступати у відносини з іншими державами, але цей принцип не має послідовності у своєму втіленні. До складу України входить Автономна Республіка Крим, яка має деякі ознаки суверенітету.

Ст.20 Конституції встановлює державні символи України, які є особливими розпізнавальними знаками держави та сповнені певного історичного і ідеологічного змісту. Конституція встановлює такі символи України: Державний Прапор – стяг з двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів; Державний Герб, який встановлюється з

урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького; Державний Гімн – національний гімн на музику М.Вербицького зі словами, затвердженими законом. Крім цього існують державні атрибути, до яких відносять столицю України – місто Київ, назву держави, державну печатку, державну грошову одиницю та ін.

Основні засади економічних відносин в Україні закріплено у статтях 13, 14, 16 Конституції. Саме ними визначено об'єкти, які є власністю народу України, від імені якого права власника здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування. До таких об'єктів належать земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси.

Конституцією гарантовано забезпечення державного економічної безпеки і рівноваги, втілення в життя всіх необхідних заходів до подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

Економічну основу конституційного ладу України відповідно до Конституції України і законодавства утворює соціально орієнтована ринкова економіка, в межах якої виробництво та розподіл товарів і благ здійснюються на засадах ринкових відносин, учасниками яких виступають фізичні і юридичні особи, які знаходяться між собою у конкурентних відносинах.

Питання для самоконтролю:

- 1 Розкрийте поняття “конституційний лад України”, “основи конституційного ладу України”.
- 2 В чому полягають принципи народного і державного суверенітетів?
- 3 Які принципи демократизму закріплені в Конституції України?
- 4 Що таке правова і соціальна держава?
- 5 Яка форма української держави?

Теми рефератів:

- 1 Формування конституційної держави в Україні.
- 2 Конституційно-правове оформлення України як суверенної держави.
- 3 Принципи конституційного ладу України.

Тема 4. Конституційно-правові основи статусу людини і громадянина. Громадянство України

- 1 Поняття і сутність правового статусу особистості.
- 2 Основні права, свободи й обов'язки людини і громадянина. Захист основних прав і свобод людини і громадянина.
- 3 Поняття і сутність громадянства.
- 4 Особливості конституційно-правового статусу іноземців та осіб без громадянства.

1 *Правовий статус особистості* - це дійсний, юридично оформлений стан людини в її взаємовідносинах з державою та іншими суб'єктами конституційно-правових відносин. Правовий статус особистості - явище неоднорідне. Воно поділяється на: а) загальний конституційний статус громадянина; б) спеціальний статус певних категорій громадян; в) індивідуальний статус; г) статус фізичних та юридичних осіб; д) статус іноземців, осіб без громадянства, біженців та ін.

Загальний правовий статус – це статус особистості як громадянина держави. Він визначається Конституцією держави і є єдиним для всіх. Спеціальний статус відображає особливості положення певних категорій громадян (наприклад, студентів, пенсіонерів та ін). Індивідуальний статус фіксує конкретику окремої особистості (стать, вік, сімейний стан та ін.) Зміст загального правового статусу особистості визначають:

громадянство;
правосуб'єктність (тобто спроможність особи бути учасником правовідносин);
принципи правового регулювання статусу людини;
права, свободи, обов'язки, із якими пов'язане юридично значиме поведження людей;
гарантії прав і свобод людини.

2 Інститут прав і свобод не розділяється на «права людини» і «свободи людини». Термін «права» вживається в тих випадках, коли мова йде про право громадян одержати від суспільства і держави ті або інші матеріальні, культурні або духовні блага. Термін «свобода» використовують тоді, коли мова йде про свободу здійснити той або інший вчинок.

Основні права людини - це визначені можливості людини, що необхідні для її існування і розвитку в конкретно-історичних умовах. Вони визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і закріплюються як міжнародні стандарти.

Класифікація основних прав людини (види):

1) *особисті права* – це права, безпосередньо пов'язані із самою сутністю людини як фізичної особи; вони надають можливість задовольняти біологічні й духовні потреби людини (ст.23, 27 – 35);

2) *культурні права* - це можливості зберігання і розвитку національної самобутності, доступу до духовних надбань людства, їх засвоєння і використання (ст.53 - 54);

3) *соціально-економічні права* - це можливості людини, що приймає участь у виробництві матеріальних і інших благ, реалізувати свої здібності і добувати засоби для існування, (ст.41 – 52);

4) *політичні права* - це можливості людини брати участь у державному і громадському житті, впливати на діяльність різноманітних державних органів, а також суспільних об'єднань (ст.36 – 40);

5) *екологічні права* - це можливості людини жити в безпечному навколишньому середовищі, брати участь у розробці і здійсненні мір

щодо її охорони, раціонального і комплексного використання природних ресурсів (ст.50).

Гарантії прав людини - це засоби і умови, що забезпечують дотримання, реалізацію й охорону прав людини. Вони поділяються на зовнішні та внутрішні. До перших гарантій належать:

1 Міжнародні правові акти: Загальна декларація прав людини 1948 р.; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.; Міжнародний пакт про цивільні і політичні права 1966 р.; Європейська конвенція про захист прав людини й основних свобод 1950 р.;

2 Міжнародні органи по спостереженню і контролю за дотриманням прав людини: Комісія з прав людини Економічної і Соціальної Ради ООН; Комітет ООН по правах людини; Європейський суд по правах людини.

Внутрішньодержавними юридичними засобами захисту людини є: судові, парламентські, адвокатські, адміністративні, контрольні-наглядові.

Новим інститутом у системі захисту прав людини є інститут Уповноваженого Верховної Ради України по правах людини (ст. 55 Конституції України). Його правовий статус визначається Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради по правах людини» від 23.12.97 р.

Обов'язки громадян - це визначене коло дій, покладених на особу і безумовних для виконання.

Захист Вітчизни, незалежності, територіальної цілісності, повага державних символів - є обов'язком громадян (ст.65). Обов'язком громадян є сплата податків і зборів у розмірах, встановлених законом (ст.67). Конституції зобов'язує громадян дбайливо ставитися до навколишнього природного середовища (ст.66). Збиток, нанесений природі і культурній спадщині, відшкодовується винною особою.

Завершується Розділ 2 Конституції статтею 68, що зобов'язує кожного неухильно дотримуватися Конституції і законів України. Незнання законів не звільнює від юридичної відповідальності.

Громадянство - це постійний правовий зв'язок особистості і держави, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках. Такий зв'язок виникає, як правило, з народженням людини і зберігається протягом усього його життя. Держава гарантує своїм громадянам забезпечення прав і свобод. У свою чергу громадяни, знаходячись під захистом держави, приймають на себе визначені обов'язки.

Формування інституту громадянства в незалежній Україні почалося з Декларації про державний суверенітет, що містила окремий розділ про громадянство. Питання, пов'язані з громадянством України, вирішують на базі Конституції України, Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р., міжнародними договорами.

Складовими частинами інституту громадянства є: принципи громадянства України; отримання громадянства України; припинення громадянства; громадянство дітей при зміні громадянства батьків і при усиновленні; повноваження органів, що приймають участь у рішенні питань

громадянства України; документи, що підтверджують громадянство України.

Громадянство України ґрунтується на принципах: 1) єдиного громадянства; 2) рівності перед законом громадян України незалежно від підстав набуття ними громадянства; 3) неприпустимості позбавлення громадянина громадянства України; 4) зберігання громадянства за особою, що мешкає за межами України; 5) відхилення автоматичної зміни громадянства при укладенні або розірванні шлюбу громадянином України, а також при зміні громадянства чоловіком або дружиною; 6) захисту громадян України, що знаходяться за її межами; 7) запобігання виникненню випадків безгромадянства; 8) визнання права громадянина України на зміну громадянства.

Підстави отримання громадянства України:

- 1) народження;
- 2) територіальне походження;
- 3) прийняття до громадянства;
- 4) поновлення у громадянстві;
- 5) підстави, передбачені міжнародними договорами, ратифікованими Україною та ін..

Припинення громадянства означає втрату постійного зв'язку особи з українською державою. У цьому випадку особа набуває інший правовий статус: на неї не поширюється в повному обсязі юрисдикція держави і воно не користується заступництвом з боку держави.

Громадянство України припиняється: внаслідок виходу з громадянства України; внаслідок втрати громадянства України; з інших підстав, передбачених міжнародними договорами України. Вихід з громадянства України здійснюється за клопотанням громадянина України. Вихід з громадянства допускається, якщо особа набула громадянство іншої держави, або отримала документ про те, що громадянин України набуде громадянство іншої держави, якщо вийде з громадянства України. Вихід не допускається, якщо громадянина України притягнуто як обвинуваченого у кримінальній справі, або стосовно його в Україні набрав чинності обвинувальний вирок суду.

Громадянство України втрачається: 1) якщо громадянин України після досягнення ним повноліття добровільно набув громадянства іншої держави; 2) якщо іноземець набув громадянства України і скористався правами або виконав обов'язки, які надає чи покладає на нього іноземне громадянство; 3) якщо іноземець набув громадянство України і не подав документ у державні органи влади України про припинення іноземного громадянства; 4) якщо особа набула громадянство України внаслідок подання фальшивих документів або неправдивих відомостей; 5) якщо громадянин України без згоди державних органів України добровільно вступив на державну службу іншої держави.

Зміни в громадянстві батьків можуть відбитися на громадянстві дітей. У цих випадках враховується їхній вік. За загальними правилами зміна в громадянстві дітей до 15-літнього віку не пов'язана з їхньою згодою; у віці від 15 до 18 років - тільки за згодою дітей.

Документами, що підтверджують громадянство України, є паспорт громадянина України, для військових - військовий квиток; для осіб до 16 років - свідоцтво про народження та ін.

У систему органів, що приймають участь у рішенні питань громадянства, входять: а) Президент України; б) Комісія з питань громадянства при Президенті України; в) Міністерство внутрішніх справ і підвідомчі йому органи; г) Міністерство закордонних справ, дипломатичні представництва і консульства.

Президент України, як глава держави, уповноважений законодавством офіційно вирішувати питання пов'язані з громадянством України.

4 Правове положення іноземців в Україні регулює закон України «Про правовий статус іноземців» від 4.02.94 р. Іноземцями називаються - особи, що належать до громадянства іноземних держав і не є громадянами України, а також особи без громадянства, тобто особи, що не належать до громадянства якоїсь держави (ст.1 Закону України «Про правовий статус іноземців»). Конституція України закріплює, що іноземним громадянам і особам без громадянства гарантуються передбачені законом права і свободи, у тому числі право на звертання в суд і в інші державні органи для захисту, належних їм особистих, майнових, сімейних і інших прав. Ці особи користуються в Україні такими ж правами і свободами і несуть такі ж обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами або міжнародними договорами України (ст.35 Конституції).

Питання для самоконтролю:

- 1 Дайте визначення правового статусу особистості.
- 2 Як класифікуються права та свободи громадян України згідно Конституції 1996р.?
- 3 Що таке громадянство України, які його принципи?
- 4 Охарактеризуйте підстави придбання та припинення громадянства України?

Теми рефератів:

- 1 Інститут громадянства України.
- 2 Розвиток інституту громадянства України (1990-2001р.р.)
- 3 Інститут омбудсмена.

Тема 5. Конституційні засади територіального устрою України. Автономна Республіка Крим

- 1 Поняття державно-територіального устрою та його основні форми.
- 2 Адміністративно-територіальний устрій України.
- 3 Правовий статус Автономної Республіки Крим.

1 Необхідною ознакою держави є її територія. Вона включає в себе сушу, надра, води (внутрішні води і територіальні води), повітряний простір над ними. Під державним устроєм розуміють національно- та адміністративно-територіальну організацію державної влади, яка включає співвідношення частин держави та її органів між собою і з державою в цілому. Відповідно до цього розрізняють унітарні, федеративні, конфедеративні держави.

Унітарна держава – це єдина централізована держава, територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, що не мають ознак суверенітету. Статус цих одиниць регулюється актами поточного законодавства центральної влади. При цьому у державі діє єдина система законодавства, держадміністрації, єдина судова система, єдине громадянство та ін.

Федерація – це союзна держава. Вона складається з суб'єктів федерації, що мають особливий правовий статус та ознаки суверенітету, але при цьому існує центральна федеральна влада, яка є пріоритетною.

Конфедерація – міждержавний союз суверенних та незалежних держав, який створюється з метою досягнення будь-яких соціально-економічних, політичних цілей.

2 Згідно зі ст.2 Конституції Україна є унітарною державою. Територія її складає 603,7 тис.кв.км. Основні засади територіального устрою України закріплюються у IX розділі Конституції. Відповідно до ст.132 територіальний устрій України визначається на підставі принципів єдиної та цілісної державної території; поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади; забезпечення збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, їх ще більшої інтеграції з урахуванням історичних, економічних, географічних, демографічних особливостей та етнічно-культурної традиції розвитку регіонів України.

Ст.133 Конституції України встановлює систему адміністративно-територіального устрою України. До неї входять Автономна Республіка Крим, 24 області, міста Київ та Севастополь, територіальні райони в областях, міста, райони в містах, селища, села. Вищими адміністративно-територіальними одиницями в Україні є Автономна Республіка Крим, 24 області, міста Київ та Севастополь. Другий рівень адміністративного устрою складають обласні центри та територіальні райони в областях, третій – міста районного підпорядкування, райони в місцях, села та селища.

Конституція України в ст.92 п.13 встановлює, що територіальний устрій України визначається виключно її законами. До повноважень Верховної Ради (ст.85 п.29) віднесено утворення і ліквідацію районів,

встановлення та зміну меж районів, міст, надання населеним пунктам статусу міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів. Питання про зміну території України вирішуються всеукраїнським референдумом.

З Одною з актуальних проблем Конституції України є питання конституційно-правового статусу Автономної Республіки Крим (АРК). Цьому питанню присвячений X розділ Конституції.

Автономія – самоврядована територіальна одиниця, яка має самостійність в межах Конституції чи закону. Залежно від обсягу повноважень і структури органів державної влади визначають: 1) державну форму територіальної автономії – носій її має зовнішні ознаки держави, повноваження автономії визначає Конституція держави; 2) місцеву адміністративну форму автономії; 3) національно-територіальну форму автономії, яку характеризує особливий автономний статус, пов'язаний з необхідністю охорони інтересів національних меншин.

Конституція України у ст.134 визначає АРК як невід'ємну складову частину України. Ст.134-139 визначають зміст автономії Криму. Вона за своєю суттю є одним з проявів державної форми територіальної автономії. Основні державні ознаки АРК зводяться до наступного: 1) Крим є державним утворенням – республікою; 2) він має свою Конституцію; 3) система державних органів АРК діє як регіональна на чолі з Верховною Радою і Радою міністрів; 4) державні органи АРК видають у межах своїх повноважень відповідні правові акти.

Водночас як автономне утворення АРК має суттєві обмеження. До цих обмежень належать: 1) межі повноважень АРК визначаються Конституцією України; 2) її Конституцію затверджує Верховна Рада України; 3) нормативно-правові акти АРК не можуть суперечити Конституції і Законам України; 4) суди АРК належать до єдиної системи судів України; 5) повноваження та порядок формування і діяльності найвищих органів державної влади АРК визначаються Конституцією і законами України.

Ст.138 Конституції України закріплює перелік питань, які віднесені до повноважень АРК: 1) призначення виборів депутатів Верховної Ради АРК; 2) організація та проведення місцевих референдумів; 3) управління майном АРК; 4) розроблення, затвердження та виконання бюджету АРК; 5) участь у забезпеченні прав і свобод громадянина та ін.

21 жовтня 1998 р. Верховна Рада АРК прийняла Конституцію АРК, яка була затверджена Верховною Радою України і вступили в дію 12 січня 1998 р. Ця Конституція в подальшому вдосконалює взаємовідносини АРК у складі суверенної держави України, а також вирішує основні питання взаємостосунків України і АРК. Однак ж слід відзначити, що правова основа рішення питань територіального устрою України потребує подальшого розвитку і удосконалення.

Питання для самоконтролю:

- 1 Що слід розуміти під поняттям “територіальний устрій”?
- 2 Які принципи територіального устрою України?
- 3 Які територіальні одиниці входять до складу України?
- 4 До якої форми належить автономія Криму, які її ознаки та повноваження?

Теми рефератів:

- 1 Історичний огляд створення Автономної Республіки Крим.
- 2 Правовий статус Автономної Республіки Крим.
- 3 Етапи формування державної території України.

Тема 6. Організація державної влади в Україні. Система державних органів

- 1 Поняття, основні ознаки та конституційно-правовий статус державного органу.
- 2 Виборча система: поняття, принципи, види.

1 *Держава* діє через систему державних органів та установ, які в сукупності створюють державний механізм. Державний орган – це громадянин або організована група громадян, що наділяються державно-владними повноваженнями приймати владні рішення, які спрямовані на здійснення функцій держави. В залежності від порядку прийняття владних рішень державні органи можуть базуватися або на принципах єдиноначальності, або на принципі колегіальності. Конституційне право регулює статус державних органів і основи статусу державних установ. Конституційно-правове регулювання державного механізму в Україні базується перед усім на принципах народного суверенітету (визнання народу єдиним джерелом влади, яку він здійснює через прямі та представницькі форми (ст.5 Конституції України), і розподілу влади (на законодавчу, виконавчу та судову (ст.6 Конституції України)).

Стан кожного державного органу, що регулюється правовими нормами, утворює його правовий статус. Це правовий інститут, що має складну структуру. Правовий статус органу перш за все включає визначення його соціального призначення, що виявляється в його завданнях. Наприклад, парламент (Верховна Рада) здійснює законодавчу владу, Кабінет Міністрів – виконавчу.

Обов'язковим елементом статусу виступає компетенція органів, яка включає функції і конкретні повноваження (права та обов'язки) стосовно певних предметів відання. На відміну від приватних осіб, що можуть робити все, що не заборонено законом, державний орган може робити тільки те, на що він безпосередньо правоупноважений законом. Компетенція

державного органу реалізується в його актах та діях (наприклад, Конституція, закони – це акти Верховної Ради, а затвердження Прем'єр-міністра – це її дія).

Важливими елементами статусу державного органу є порядок його формування (вибори або призначення), а також процедура здійснення своїх повноважень (наприклад, законодавчий, бюджетний процеси) і відповідальність.

Систему державних органів, закріплених Конституцією України складають: глава держави, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, глави державних адміністрацій, Конституційний Суд, Прокуратура тощо (див. розділи 4, 5, 6, 7, 8, 11 Конституції України).

2 *Виборче право* (об'єктивне) – це система правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з виборами органів держави та місцевого самоврядування, або наділенням повноваженнями посадових осіб.

Суб'єктивне виборче право – це гарантована громадянину державою можливість приймати участь у виборах державних органів та органів місцевого самоврядування.

За допомогою виборів формуються різні органи влади (парламент, глава держави, іноді уряд, судові органи, органи місцевої влади). Вибори роблять владу легітимною (тобто законною). За допомогою виборів народ визначає своїх представників і наділяє їх мандатом на здійснення його суверенних прав. Вибори служать барометром політичного життя. Результати виборів показують настрої виборців, тенденції політичного життя. Вони виступають також засобом селекції політичних керівників.

За терміном проведення вибори поділяються на чергові, позачергові, повторні та вибори замість вибувших депутатів. Вибори також поділяються на вибори загальноукраїнські та місцеві.

Виборча система – це упорядковані суспільні відносини, пов'язані з виборами органів публічної влади, що складають порядок виборів. Однак, часто термін “виборча система” використовується у вузькому розумінні як спосіб поділу депутатських мандатів між кандидатами в залежності від результатів голосування виборців або інших уповноважених осіб.

Виборчі системи поділяються на мажоритарні, пропорційні та змішані. *Мажоритарна система* – в її основі лежить принцип більшості. Вибраними є ті кандидати, які одержали встановлену більшість голосів. Залежно від того, яка це більшість (відносна, абсолютна, кваліфікаційна), система має свої різновиди. *Пропорційна система* – створює умови для політичних партій одержувати у парламенті кількість мандатів пропорційно кількості поданих за них голосів виборців. *Змішана система* – поєднує елементи як мажоритарної, так і пропорційної системи.

На сьогодні в Україні функціонує змішана система виборів народних депутатів. Усього обираються у парламент 450 депутатів, з них 225 депутатів обирається в одномандатних виборчих округах на основах відносної більшості, а 225 – за списками кандидатів у депутати від політичних партій,

виборчих блоків партій у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі на основі пропорційного представництва.

Згідно із законодавством України виборче право має декілька принципів. Принцип загального виборчого права означає, що виборчі права визнаються за усіма дорослими та психічно здоровими громадянами. Принцип вільних виборів означає, що виборець сам вирішує приймати йому участь у виборчому процесі чи ні. Принцип рівного виборчого права забезпечує рівні для кожного виборця можливості впливати на результати виборів. Принцип прямого і непрямого виборчого права: пряме виборче право означає право виборця обирати і бути обраним безпосередньо у виборчий орган, або на посаду. Непряме виборче право означає, що виборець вибирає лише членів колегії, яка потім уже вибирає виборний орган. Принцип таємного голосування – полягає у виключенні зовнішнього нагляду і контролю за волевиявленням виборців.

Виборчий процес – врегульована законом та іншими соціальними нормами діяльність індивідів, органів, організацій і груп по підготовці і проведенню виборів у державні органи та органи місцевого самоврядування.

Виборчий процес згідно виборчого законодавства в Україні включає такі стадії:

- 1) призначення виборів;
- 2) встановлення виборчих округів та дільниць;
- 3) створення виборчих органів (комісій тощо);
- 4) реєстрація виборців;
- 5) висунення і реєстрація кандидатів;
- 6) агітаційна кампанія;
- 7) голосування;
- 8) підрахунок голосів;
- 9) офіційне оголошення результатів виборів

Питання для самоконтролю:

- 1 Дайте визначення органу державної влади.
- 2 На яких принципах базується конституційно-правове регулювання державних органів в Україні?
- 3 Розкрийте основні елементи конституційно-правового статусу державних органів.
- 4 Що входить у систему державних органів?
- 5 Дайте визначення виборам і їх соціальному призначенню.
- 6 Що таке вибори і якими вони бувають?
- 7 Розкрийте основні принципи виборчого права.
- 8 Охарактеризуйте основні види виборчих систем.
- 9 Які основні стадії виборчого процесу?

Теми рефератів:

- 1 Система державних органів влади в Україні.

2 Виборча система України.

Тема 7. Глава держави. Верховна Рада України

- 1 Конституційно-правовий статус Президента України.
- 2 Конституційно-правовий статус Верховної Ради України.
- 3 Конституційно-правовий статус народного депутата України.

1 Термін «президент» походить від латинського, що буквально означає «сидячий спереду». У сучасному розумінні президент - це одноосібний глава держави, що одержує свої повноваження шляхом виборів. Інститут президентства в Україні був введений у 1991 р. Президент України є главою держави, гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, прав і свобод людини і громадянина. Згідно зі ст.103 Конституції України Президентом може бути громадянин України, котрий проживає в Україні протягом десятиох останніх років перед виборами, володіє українською мовою та досяг віку не менше 35 років. Президент України обирається на 5 років шляхом загального рівного прямого виборчого права таємним голосуванням. Одна і та ж сама особа не може бути Президентом України більше двох термінів підряд. Він не може мати інший представницький мандат, займати посаду в органах державної влади або об'єднаннях громадян, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю, входити до складу керівного органа, наглядацької ради підприємства, що має за мету одержання прибутку. Новообраний Президент вступає на посаду не пізніше, чим через 30 днів після офіційного оголошення результатів виборів з моменту приношення присяги народу на урочистому засіданні парламенту України.

Повноваження Президента України передбачені ст.106 Конституції. Згідно з цією статтею Президент України представляє нашу державу в міжнародних відносинах, призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України; має право вето щодо прийнятих парламентом законів; може припинити повноваження Верховної Ради, якщо протягом 30 днів чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися; призначає на посади і звільняє з посад Прем'єр-міністра, членів Кабінету Міністрів та інших посадових осіб; утворює та ліквідує за поданням Прем'єр-міністра центральні органи виконавчої влади; вирішує питання, пов'язані з наданням громадянства України та його позбавлення; здійснює помилування та ін.

Припинення повноважень Президента передбачено статтями 108-112 Конституції. Підставами для цього є відставка, неможливість виконувати свої повноваження за станом здоров'я; усунення з поста в порядку імпічменту, смерть.

Постійно діючим органом при Президенті України є Адміністрація Президента. Вона створюється Президентом України відповідно до

Конституції України для забезпечення здійснення їм своїх повноважень як глави держави. Основною задачею Адміністрації є організаційне, правове, консультативне, експертно-аналітичне й інше забезпечення діяльності Президента. Загальне керівництво Адміністрацією здійснює Глава Адміністрації Президента, що призначається Президентом України.

2 У системі державних органів особливе місце займає парламент - Верховна Рада України, що є єдиним органом законодавчої влади. Верховна Рада України обирається по мажоритарно-пропорційній системі на основі загального рівного і прямого виборчого права, шляхом таємного голосування терміном на чотири роки.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України і Регламентом Верховної Ради України, що має силу закону. Верховна Рада працює сесійно. Чергові сесії починаються в перший вівторок лютого і перший вівторок вересня щороку (ст.83 Конституції). Рішення парламенту приймається на пленарних засіданнях шляхом голосування, яке може бути таємним чи відкритим. Рішення приймається у формі законів, постанов та інших актів простою більшістю від конституційного складу Верховної Ради (не менше 226 голосів народних депутатів).

Для керівництва своєю роботою Верховна Рада обирає Голову, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради. Згідно з законодавством Верховна Рада створює постійні комітети, в яких ведеться основна робота над законопроектами. Також у межах своїх повноважень Верховна Рада може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготування і попереднього розгляду питань і тимчасові слідчі комісії.

Повноваження Верховної Ради є надзвичайно широкими. Вони визначені ст.85 Конституції. Але суттю її діяльності є законотворчість.

Законодавчий процес в Україні проходить декілька етапів:

1 Законодавча ініціатива (тобто внесення законопроектів у Верховну Раду на обов'язковий розгляд). Це право, яке мають народні депутати України, Президент України, Кабінет Міністрів, Національний банк України (ст.93 Конституції);

2 Розгляд законопроектів Верховною Радою України. Він відбувається шляхом обговорення і схвалення законопроектів на пленарних засіданнях. При цьому законопроект проходить три читання

3 Прийняття закону. Закон приймається абсолютною більшістю голосів. Для прийняття конституційного закону потрібні голоси 2/3 депутатів конституційного складу Верховної Ради України. Після схвалення закону Верховною Радою України його підписує Голова Верховної Ради України, після чого закон передається на підпис Президенту України (він має право вето у відношенні прийнятих Верховною Радою законів з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховною Радою України).

4 Опублікування. Закон публікується Президентом України у журналі «Відомості Верховної Ради України» і у газеті «Голос України».

5 Вступ закону в силу. Закон набирає чинності по закінченні 10 днів після опублікування, якщо інше не зазначено в самому законі.

3 *Правовий статус народного депутата* - це правове положення депутата, обумовлене законодавством України.

Народним депутатом може бути громадянин України, що на день виборів досяг 21 року, має право голосу і мешкає в Україні протягом останніх 5 років. Народного депутата обирають на 4 роки шляхом загального рівного прямого виборчого права таємним голосуванням.

Повноваження народного депутата передбачені законом України «Про статус народного депутата України» від 17.11.92 року з наступними змінами і доповненнями і розділом 4 Конституції України.

До числа повноважень і гарантій діяльності народних депутатів України належать: право законодавчої ініціативи; право обговорення усіх без винятку питань, що стоять перед парламентом України, право голосу; право брати участь за своїм вибором у діяльності парламентських комітетів і в парламентських слуханнях; право створювати депутатські фракції; право депутатського запиту; право на одержання інформації від всіх органів державної влади; право на поширення своєї інформації; право на невідкладний прийом керівниками й іншими посадовими особами державних органів; недоторканність народного депутата України; матеріальні гарантії його діяльності.

Народний депутат забезпечується актами, прийнятими парламентом України, а також інформаційними і довідковими матеріалами, що офіційно поширюються урядовими й іншими державними органами.

Крім того, народний депутат України зобов'язаний бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України і її органів, до складу яких він обраний, виконувати їхні доручення, виконувати Регламент Верховної Ради й інші нормативно-правові акти, що визначають діяльність парламенту і його органів; брати участь у контролі за реалізацією законів і інших актів парламенту, рішень його органів; інформувати парламент України і його органи, до складу яких він обраний, про виконання доручень Верховної Ради і її органів.

Питання для самоконтролю:

- 1 Хто може бути Президентом України?
- 2 Які повноваження має Президент України?
- 3 Яке місце займає Верховна Рада в системі державних органів влади?
- 4 Які повноваження має парламент України?
- 5 Охарактеризуйте правовий статус народних депутатів України.

Теми рефератів:

- 1 Інститут президентства в Україні.
- 2 Конституційно-правовий статус українського парламенту.

Тема 8. Виконавча влада в Україні

- 1 Кабінет Міністрів України, його місце та повноваження в системі виконавчої влади.
- 2 Центральні і місцеві органи виконавчої влади.

1 Стаття 6 Конституції України встановлює, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Таким чином, система органів виконавчої влади - це особлива ланка влади, яка відрізняється від інших влад насамперед предметом і сферою діяльності. Органи виконавчої влади забезпечують управління і реалізацію єдиної державної політики в різних сферах суспільного життя.

Вищим органом виконавчої влади є Кабінет Міністрів України. Відповідно до ст.113 Конституції він у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України. Головною функцією Кабінету Міністрів є забезпечення виконання Конституції, законів і актів Президента України, контроль за їх виконанням іншими органами виконавчої влади усіх рівнів.

Конституція встановила подвійне підпорядкування Кабінету Міністрів. Він відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді. Відповідальність Кабінету Міністрів перед Президентом України вбачається у тому, що Президент призначає за згодою Верховної Ради, Прем'єр-міністра України, припиняє його повноваження та приймає рішення про його відставку. За поданням Прем'єр-міністра Президент призначає членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади, голів місцевих державних адміністрацій та припиняє їх повноваження на цих посадах. Підконтрольність і підзвітність Кабінету Міністрів Верховній Раді України реалізується через затвердження Державного бюджету України та внесення до нього змін парламентом, організацією їм контролю за виконанням бюджету та прийняття рішення щодо звіту про його виконання. Верховна Рада розглядає та приймає рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів, дає згоду на призначення Президентом Прем'єр-міністра України. За пропозицією не менш як 1/3 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради вона може розглядати питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри.

До складу Кабінету Міністрів України (ст.114) входять: Прем'єр-міністр, Перший віце-прем'єр-міністр, три віце-прем'єр-міністри, міністри. Основною організаційною формою діяльності Кабінету Міністрів є його засідання, на яких розглядаються найбільш важливі питання державного управління та соціально-економічного і культурного будівництва.

Відповідно до ст.117 Конституції України рішення Кабінету Міністрів оформлюються у вигляді постанов і розпоряджень, які є обов'язковими до виконання на всій території України. У вигляді постанов оформлюються рішення, що мають нормативний характер і найбільш важливе значення. Рішення з оперативних питань видаються у формі розпоряджень. Акти Кабінету Міністрів підписує Прем'єр-міністр України. Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів підлягають реєстрації в порядку, встановленому законом. У разі їх суперечливості вони відповідно до ст.106 Конституції можуть бути скасовані Президентом України.

Повноваження Кабінету Міністрів закріплюються у статті 116 Конституції. Кабінет Міністрів забезпечує державний суверенітет та економічну самостійність України, здійснює внутрішню і зовнішню політику України; вживає заходи щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина; забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, а також політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки та культури, охорони природи, екологічної безпеки; розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України; забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; розробляє проект закону про Державний бюджет і забезпечує його виконання та звітує перед Верховною Радою про його виконання; здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки, забезпечує громадський порядок в Україні; організує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності; координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади та ін.

Ст.115 Конституції встановлює, що Кабінет Міністрів складає повноваження перед новообраним Президентом України. Оскільки Президент України обирається на п'ять років, то й Кабінет Міністрів може працювати 5 років. Термін повноважень Кабінету Міністрів може бути достроково припинений за ініціативою Президента України, за поданням прохання про відставку Прем'єр-міністра, в результаті прийняття Верховною Радою резолюції недовіри Кабінету Міністрів. У випадках відставки Кабінету Міністрів за рішенням Президента України чи у зв'язку з прийняттям парламентом резолюції недовіри Прем'єр-міністр зобов'язаний подати Президенту заяву про відставку усього складу Кабінету Міністрів. Уряд за дорученням Президента продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи знов сформованого Кабінету Міністрів, але не довше ніж 60 днів.

Згідно з ч.5 ст.114 Конституції структурною ланкою виконавчої вертикалі є центральні органи виконавчої влади, що утворюються, реорганізуються та ліквідуються Президентом України з подання Прем'єр-міністра України. Функції міністерств та інших центральних органів виконавчої влади визначаються Указом Президента України від 12 березня 1996 року.

Центральні органи виконавчої влади поділяються на міністерства, які організують державне управління в найбільш важливих сферах соціально-економічного і політичного життя України і у більшості випадків є органами галузевого управління; державні комітети, що здійснюють міжгалузеве управління; відомства, які реалізують функції управління у тих сферах, що не є об'єктами сфери впливу з боку міністерств і комітетів. Свої функції центральні органи виконавчої влади здійснюють за допомогою наказів, інструкцій та інших нормативно-правових актів.

До місцевих органів виконавчої влади України належать обласні, районні державні адміністрації та місцеві державні адміністрації міст Києва і Севастополя. Голови місцевих виконавчих органів призначаються на посаду і звільняються Президентом за поданням Кабінету Міністрів. Вони, таким чином, відповідальні перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня, відповідним радам народних депутатів.

Повноваження місцевих державних адміністрацій закріплені у ст.119 Конституції і в цілому відповідні повноваженням Кабінету Міністрів України з урахуванням їх специфіки як місцевих органів виконавчої влади.

Питання для самоконтролю:

- 1 Дайте характеристику структури органів виконавчої влади України.
- 2 Яке місце займає Кабінет Міністрів у системі органів виконавчої влади?
- 3 Які повноваження має Кабінет Міністрів України згідно з Конституцією України 1996 р.?
- 4 Дайте характеристику центральних та місцевих органів виконавчої влади в Україні.

Теми рефератів:

- 1 Теорія розподілу влади та її закріплення у Конституції України 1996р.
- 2 Виконавча влада в Україні згідно з Конституцією 1996 р.
- 3 Місцева виконавча влада в Україні: формування, розвиток та перспективи реформування.

Тема 9. Контрольно-доглядацькі органи влади та судова система України

- 1 Правовий статус Конституційного Суду України.
- 2 Правовий статус прокуратури.
- 3 Судова система України.

1 Крім органів законодавчої та виконавчої влади, згідно з Конституцією України в нашій державі існують контрольно-доглядацькі органи влади. Це, насамперед, Конституційний Суд України та прокуратура.

Конституційний Суд України діє на основі Конституції України та Закону України “Про Конституційний Суд України” 1996 р. Він є окремим, незалежним від судів загальної юрисдикції, єдиним органом конституційної юрисдикції. Повноваження Конституційного Суду поділяються на чотири групи: 1) вирішення питань щодо відповідності Конституції законів та ін. правових актів Верховної Ради, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) офіційне тлумачення Конституції та законів України з точки зору відповідності Конституції; 3) розгляд справ про відповідність Конституції міжнародних договорів України; 4) участь у процедурі імпичменту.

Суб’єктами звернень до Конституційного Суду з питань, пов’язаних з першою групою його повноважень, можуть бути Президент України, не менш як 45 народних депутатів, Верховний суд України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим. Коло суб’єктів звернень з питань другої групи Конституцією не визначається, тобто воно практично є необмеженим. Право звертатися до Конституційного Суду з питань, пов’язаних з третьою групою його повноважень, мають Президент і Кабінет Міністрів України, а з питань четвертої групи – Верховна Рада України.

Конституційний Суд складається з 18 суддів, які призначаються у рівній кількості відповідно Президентом, Верховною Радою та з’їздом суддів строком на 9 років без права бути призначеним на повторний термін. Голова Конституційного Суду обирається самими суддями зі свого складу на один трирічний термін без права бути переобраним. Суддею Конституційного Суду може бути лише громадянин України, який досяг 40-річного віку, має вищу юридичну освіту і стаж роботи за фахом не менш десяти років, проживає в Україні протягом останніх 20 років та володіє державною мовою (ст.148 Конституції).

2 Відповідно до Конституції України прокуратура є самостійним державно-правовим інститутом, що забезпечує додержання режиму законності в Україні. Вона має єдину систему, що складається з Генеральної Прокуратури, прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, міських, районних, міжрайонних, інших порівняних до них прокуратур, а також військової прокуратури.

Ст. 121 Конституції закріплює такі функції прокуратури:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді;
- 3) нагляд за додержанням законів органами , які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) наглядає за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів

примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

3 Згідно з доктриною розподілу влади, закріпленою у ст.6 Конституції, суди в Україні утворюють самостійну і незалежну ланку влади. Тільки за ними признається право здійснювати правосуддя в Україні. Привласнення функцій судів іншими державними органами чи посадовими особами не допускається. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають в Україні. При цьому головне їх призначення – захист прав і свобод громадян, конституційного ладу, національної безпеки, додержання законності і справедливості.

Судова система України складається із судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів. Загальні суди забезпечують захист прав і свобод громадян шляхом розгляду і вирішення цивільних, кримінальних, адміністративних та інших справ. До системи цих судів входять місцеві суди, що діють у межах району, міста (крім міст районного підпорядкування), району в місті, декількох районів чи району та міста одночасно; апеляційні суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя; Верховний Суд України. До судів спеціальної юрисдикції належать господарські і військові суди. Перші забезпечують захист прав і законних інтересів учасників господарської діяльності. Систему цих судів складають обласні, прирівняні до них господарські суди та Вищий господарський суд України. Військові суди розглядають лише справи про військові злочини та про соціальний захист військовослужбовців.

В Україні відповідно до закону діють апеляційні та касаційні суди. Це означає, що обласні суди функціонують як суди апеляційної та касаційної інстанцій щодо справ, розглянутих місцевими чи міжрайонними (окружними) судами. До того ж Верховний Суд України може переглядати в апеляційному та касаційному порядку справи, що розглядались будь-яким загальним судом. Усі судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій її території.

Законодавством гарантується незалежність і недоторканність суддів. Незалежність суддів полягає в тому, що вони підвладні лише закону і будь-який вплив на них неприпустимий. Недоторканість дістає вияв, насамперед, у тому, що судді всіх рівнів не можуть бути без згоди Верховної Ради затримані чи заарештовані до винесення обвинувачувального вироку судом.

Судочинство в Україні здійснюється суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних. Основними засадами судочинства є законність, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін; підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення права на захист; гласність; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження; обов'язковість рішень суду.

Питання для самоконтролю:

1 Місце Конституційного Суду України в системі органів державної влади?

- 2 Які повноваження має Конституційний Суд України?
- 3 Хто має право бути суддею Конституційного Суду?
- 4 До чого зводяться функції прокуратури України?
- 5 Які суди існують в Україні?
- 6 Дайте характеристику правового статусу суддів в Україні?

Теми рефератів:

- 1 Конституційний Суд України в системі органів державної влади.
- 2 Конституційно-правовий статус Прокуратури України.
- 3 Судова влада у системі розподілу влади.

ТЕМА 10. Організація місцевого самоврядування в Україні

- 1 Поняття, сутність, загальні принципи місцевого самоврядування в Україні.
- 2 Система, основи, повноваження місцевого самоврядування в Україні.
- 3 Правовий статус органів і посадових осіб місцевого самоврядування в Україні.

1 Місцеве самоврядування в Україні є гарантованим державою правом та реальною здатністю територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Місцеве самоврядування є одним з головних елементів розвитку демократичного конституційного ладу, основною формою здійснення народовладдя на місцях, що органічно увібрало в себе елементи прямої і представницької демократії. За своєю природою воно виступає як специфічна форма реалізації публічної влади, що відрізняється як від державної, так і від політичної влади об'єднань громадян.

Характерними рисами місцевого самоврядування є: демократизм, що виявляється у виборності органів самоврядування, у різноманітності форм участі мешканців сіл, селищ, міст у здійсненні місцевого самоврядування (місцеві референдуми, вибори, органи самоорганізації населення), у гласності і врахуванні громадської думки органами і посадовими особами місцевого самоврядування, у підконтрольності виборних посадових осіб, в активній діяльності громадян у саморегулюванні питань місцевого життя;

децентралізованість системи місцевого самоврядування, яка побудована з урахуванням наближеності органів самоврядування до населення сіл, селищ,

міст, самостійності територіальних громад у вирішенні питань місцевого життя, невтручання держави у вирішення внутрішніх питань територіальними громадами, автономії органів місцевого самоврядування у взаємних стосунках;

гарантованість місцевого самоврядування у межах Конституції і законів України, що включає державну підтримку місцевого самоврядування, закріплення конституційно-правового статусу його системи, введення гарантованих мінімумів бюджетних асигнувань, судовий захист місцевого самоврядування.

Отже, *місцеве самоврядування* - це найвища форма управління суспільством, заснована на єдності його суб'єктів і об'єктів, безпосередній участі громадян у виконанні завдань і функцій народовладдя. Від належної його організації залежить зміцнення основ суспільного і державного устрою, вдосконалення управління загальнодержавними та місцевими справами, розвиток економіки, науки і культури, а також формування всебічно розвиненої особи.

2 Систему місцевого самоврядування в Україні, що визначена Конституцією України та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», складають:

1) територіальні громади сіл, селищ та міст, тобто жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Це первинний суб'єкт місцевого самоврядування в Україні, носій його функцій і повноважень;

2) органи і посадові особи, що обираються територіальними громадами: сільські, селищні, міські ради як представницькі органи. В містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради можуть створюватися в місті районні ради, районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, посадові особи - сільські, селищні та міські голови.

3) виконавчі органи сільських, селищних, міських рад - виконавчі комітети, відділи, служби, управління;

4) органи самоорганізації населення - вуличні, будинкові, квартальні комітети, ради мікрорайонів.

Основними формами прямої участі територіальних громад у здійсненні місцевого самоврядування, ої дозволяють безпосередньо впливати на вирішення питань місцевого життя, а також на функціонування системи органів місцевого самоврядування, є:

місцевий референдум як форма прийняття територіальною громадою рішень з питань, що належать до відання місцевого самоврядування, шляхом прямого голосування, місцеві ініціативи як право членів територіальної громади ініціювати розгляд у раді будь-якого питання, віднесеного до рівня місцевого самоврядування;

громадські слухання - право територіальної громади зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування; загальні збори, що скликаються за місцем мешкання громадян для вирішення важливих питань місцевого значення; вибори як спосіб формування органів місцевого самоврядування і обрання його посадових осіб на підставі загального рівного прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Місцеве самоврядування в Україні базується на територіальних, правових та матеріально-фінансових основах.

Територіальну основу місцевого самоврядування складають закріплені Конституцією України адміністративно-територіальні одиниці - міста республіканського, обласного і районного значення, райони в містах, села, селища. Територіальною основою органів самоорганізації населення є мікрорайони, квартали, вулиці, а також багатоквартирні будинки.

Правову основу місцевого самоврядування складає система нормативно-правових актів, що визначає правовий статус місцевого самоврядування в Україні та окремих елементів його системи.

Матеріально-фінансовою основою місцевого самоврядування є комунальна власність - рухоме та нерухоме майно, земля, природні ресурси територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, об'єкти їх спільної власності, що знаходяться в управлінні районних та обласних рад, а також прибутки місцевих бюджетів, позабюджетні цільові фонди та інші кошти. Права суб'єкта комунальної власності від імені і в інтересах територіальних громад здійснюють відповідні ради.

З Представницькими органами місцевого самоврядування є сільські, селищні, міські, районні в місті (в разі їх створення) ради, що представляють відповідні територіальні громади і здійснюють від їх імені і в їх інтересах функції та повноваження місцевого самоврядування (первинний рівень). До представницьких органів місцевого самоврядування належать також обласні та районні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст (вторинний рівень).

Місцеві ради - це представницькі виборні органи місцевого самоврядування, що складаються з депутатів і відповідно до закону мають право представляти інтереси територіальних громад і приймати від їх імені рішення.

Система рад створена за принципом оптимальної децентралізації, т.т. кожна рада функціонує в межах тих повноважень, які визначені в законі, при цьому ніхто не має права втручатися в її діяльність.

Місцеві ради складаються з депутатів, які обираються населенням на основі загального рівного прямого виборчого права шляхом таємного голосування терміном на 4 роки.

Загальний склад ради визначається самою радою і залежить від кількості населення відповідної території юрисдикції ради.

Місцеві ради працюють сесійно. Сесії складаються з пленарних засідань та засідань постійних комісій.

Рада в межах своїх повноважень приймає нормативні та інші акти у формі рішень. Рішення ради нормативно-правового характеру набувають чинності з дня їх офіційного оприлюднення, якщо радою не встановлено більш пізніший термін їх введення в дію.

Місцеві ради утворюють постійні комісії, які формуються з числа її депутатів, для вивчення, попереднього розгляду і підготовки питань, що належать до відання ради, здійснення контролю за виконанням рішень ради, її виконавчого комітету. Вони є підзвітними раді та відповідальними перед нею.

За результатами вивчення і розгляду питань постійні комісії готують висновки і рекомендації, що приймаються більшістю голосів від загального складу комісії і підписуються головою комісії. Рекомендації постійних комісій підлягають обов'язковому розгляду органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами, яким вони адресовані. Про результати розгляду і вжиті заходи повинно бути повідомлено комісіям у встановлений ними строк.

Для здійснення контролю з конкретно визначених радою питань створюються тимчасові контрольні комісії ради, які подають звіти і пропозиції на розгляд ради.

Крім того, в місцевих радах за ініціативою депутатів можуть створюватися депутатські групи та фракції.

Виконавчим органом сільської, селищної, міської районної у місті ради є виконавчий комітет ради, що створюється відповідною радою на термін її повноважень у складі відповідно сільського, селищного, міського голови, районної в місті ради - голови ради, заступника (заступників) голови з питань діяльності виконавчих органів ради, керуючого справами, а також керівників відділів, управлінь, інших осіб. За посадою до складу виконкому входить секретар відповідної ради. Виконкоми місцевих рад в межах своїх повноважень приймають рішення.

До виконавчих органів сільської, селищної, міської, районної в місті ради належать також відділи, управління, інші виконавчі органи ради, систему і повноваження яких визначає рада. Керівники відділів, управлінь, інших виконавчих органів ради призначаються на посаду і звільняються з посади сільським, селищним, міським головою, головою районної в місті ради одноособово.

Виконавчі органи місцевих рад є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади - також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Головною посадовою особою територіальної громади села, селища, міста є сільський, селищний, міський голова. Він обирається відповідною територіальною громадою на основі загального рівного прямого виборчого права шляхом таємного голосування терміном на 4 роки і здійснює свої повноваження на постійній основі. Місцевий голова очолює виконавчий комітет відповідної ради і головує на її засіданнях. В межах своїх повноважень видає розпорядження. При здійсненні наданих повноважень сільський, селищний, міський голова є підзвітним, підконтрольним і відповідальним перед територіальною громадою, відповідальним - перед відповідною радою, а з питань здійснення виконавчими органами ради повноважень органів виконавчої ради - також підконтрольним відповідним органам виконавчої ради.

Питання для самоконтролю:

- 1 Розкрийте поняття, сутність та значення місцевого самоврядування в Україні.
- 2 Дайте характеристику системи органів місцевого самоврядування в Україні.
- 3 Які функції мають місцеві органи самоврядування в Україні?

Теми рефератів:

1. Місцеве самоврядування в Україні та перспективи його розвитку.
2. Правове регулювання місцевих референдумів.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ І ЛІТЕРАТУРА:

- 1 Конституція України 1996 р.
- 2 Конституція Автономної Республіки Крим 1998 р.
- 3 Акт проголошення незалежності України // ВВРУ. – 1991. - №38.
- 4 Декларація про державний суверенітет України // ВВРУ. – 1990. - №30.
- 5 Декларація прав національностей України // ВВРУ. - 1991. - №46.
- 6 Закон України “Про правонаступництво України” // ВВРУ. – 1991. - №46.
- 7 Закон України “Про міжнародні домовленості України” // ВВРУ. – 1994. - №10.
- 8 Закон України “Про дію міжнародних договорів на території України” // ВВРУ. – 1992. - №10.
- 9 Закон УРСР “Про мови в Українській РСР” // ВВРУ. – 1989. - №5.
- 10 Закон України “Про національні меншини в Україні” // ВВРУ. – 1992. - №36.
- 11 Закон України “Про єднання громадян” // ВВРУ. – 1992. - №34.
- 12 Закон України “Про волю совісті та релігійних організацій” // ВВРУ. – 1991. - №25.
- 13 Закон України “Про добродійність та добродійні організації” // ГУ від 15.10.97 р. - №194.
- 14 Закон України “Про інформацію” // ВВРУ. – 1992.-№48.
- 15 Закон України “Про друкарські засоби масової інформації (пресу) в Україні” // ВВРУ. – 1993. -№1.
- 16 Закон України “Про громадянство України” // КК від 01.03.01 р. - №39.
- 17 Закон України “Про біженців” // ВВРУ. – 1994. - №16.
- 18 Закон України “Про правовий статус іноземців” // ВВРУ. – 1994. - №23.
- 19 Закон України “Про Автономну Республіку Крим” // ВВРУ. – 1995. - №11.
- 20 Закон України “Про вибори народних депутатів України” // Голос України. –2001. – с.205-206.
- 21 Закон України “Про статус народного депутата України” // ВВРУ. – 1993. - №3.
- 22 Закон України “Про державну службу” // ВВРУ. – 1993. - №52.
- 23 Закон УРСР “Про вибори Президента України” // ВВРУ. – 1999. - №28.
- 24 Закон України “Про Конституційний Суд України” // ВВРУ. – 1996. - №30.

- 25 Закон України “Про Рахункову палату Верховної Зароди України” // ВВРУ. – 1996. - №43.
- 26 Закон України “Про Верховну раду Автономної Республіки Крим” //ВВРУ. – 1998. - №29.
- 27 Закон України “Про прокуратуру” // ВВРУ. – 1991. - №53.
- 28 Закон України “Про арбітражний суд” // ВВРУ. – 1991. - №36.
- 29 Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” // ВВРУ. – 1997 - №43.
- 30 Закон України “Про вибори депутатів місцевих Рад та сільських, селищних, міських голів” // ВВРУ. – 1994. - №24.
- 31 Закон України “Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів” // ВВРУ.- 1994. - №24.
- 32 Закон України “Про всеукраїнський та місцевий референдуми” // ВВРУ. – 1991. - №33.
- 33 Закон України “Про місцеві державні адміністрації” // ВВРУ. – 1999. - № 20 – 21.
- 34 Положення про посвідчення біженця // ЗП Уряду України. – 1995. - №8.
- 35 Указ Президії Верховної Ради УРСР “Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального улаштування Української РСР” від 12.03.81 р. // Конституція України та інші конституційні акти.,1995.
- 36 “Положення про Постійного представника Президента України у Верховній Раді України”. Затверджено Указом Президента України від 25.02.97 // Офіційний вісник України. – 1997. - №9.
- 37 Положення про обласні, Київську і Севастопольську міські державні адміністрації. Положення про районні, районні в м.м. Києві та Севастополі державні адміністрації. Затверджене Указом Президента України від 21.08.95 р. // Про приватизацію. – 1995. - №10.
- 38 Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні від 17.12.93 р. // ВВРУ. – 1994.-№6.

Зміст

Тема 1. Конституційне право України як галузь права.....	3
Тема 2. Конституція України – основне джерело конституційного права..	8
Тема 3. Основні риси конституційного ладу України.....	14
Тема 4. Конституційно-правові основи статусу людини і громадянина. Громадянство України.....	19
Тема 5. Конституційні засади територіального устрою України. Автономна Республіка Крим.....	26
Тема 6. Організація державної влади в Україні. Система державних органів.....	30
Тема 7. Глава держави. Верховна Рада України.....	35
Тема 8. Виконавча влада в Україні.....	40
Тема 9. Контрольно-доглядацькі органи влади та судова система України.....	44
Тема 10. Організація місцевого самоврядування в Україні.....	48
Нормативно-правові акти і література.....	

Навчальне видання

ПЕРЕВАЛОВА Людмила Вікторівна Головін Сергій Віталійович
ВЕРГУН Володимир Григорович ЄВТУШЕНКО Марина Вікторівна
ЧУДІНОВСЬКИХ Олена Борисівна ЛАВРЕНТ'ЄВА Алла Олександрівна
МАЛИШЕНКО Валентина Степанівна БОДРОВА Ірина Іванівна

Основи конституційного права України. Конспект лекцій для студентів денної і заочної форми навчання усіх спеціальностей.

За загальною редакцією Л.В. Перевалової
Відповідальний за випуск Л.В.Перевалова
Роботу до друку рекомендував

Редактор В.М. Баранов

План 2001 р., п. /

Підписано до друку _____. Формат 60 X 84 1/16. Папір офсетн.
Друк – ризографія. Гарнітура Таймс. Ум.друк. арк. 2,4. Обл.–вид. арк. 3,0. Тираж – 1000 прим. Зам. _____.
Ціна договірна

Видавничий центр НТУ "ХПІ". Свідоцтво про реєстрацію ДК №116 від 10.07.2000 р.
Друкарня НТУ "ХПІ", 61002, Харків, вул.Фрунзе, 21